

СУТНІСНА ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ ЗМІСТУ ТЕХНОЛОГІЇ СИТУАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Постановка наукової проблеми та її значення. Застосування технологічного підходу як ключового у методології сучасних досліджень має сприяти формуванню у майбутніх учителів початкових класів готовності до реального педагогічного процесу – ситуаційної діяльності, що, передбачаємо, реалізується шляхом застосування технології ситуаційного навчання. Зазначену технологію розглядаємо як масштабне дидактичне явище видозміни стилю навчання студентів у цілому з метою формування у них професійного ситуативного мислення; спеціально організоване навчання, в основі якого лежить індивідуальний, парний, груповий або колективний аналіз педагогічної ситуації, шляхом застосування традиційних та інтерактивних методів навчання.

З точки зору системного підходу, найменшою дидактичною одиницею технології ситуаційної навчання вважаємо педагогічну ситуацію – складника змісту та дидактико-організаційної характеристики вказаної технології. Наголосимо на тому, що робимо логічний наголос на слові «найменша», не претендуючи на універсальність педагогічної ситуації як дидактичної одиниці у дидактичній сфері професійної педагогічної підготовки.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. У психолого-педагогічній площині проблемам різних аспектів підготовки майбутніх учителів, зокрема вчителів початкових класів, у контексті аналізу поняття «педагогічна ситуація» були присвячені дисертації та окремі роботи О. Власенко, Т. Гукової, О. Демченко, Л. Зубченка, Р. Карпюка, Л. Красюк, О. Лисевич, Л. Романкової, К. Савченко, І. Сергєєвої, Н. Червякової та ін. Аналіз наукових джерел перерахованих авторів

дозволив нам зробити висновок, що, насамперед, спостерігається некоректне, з термінологічної точки зору, ототожнення на теоретичному рівні понять «педагогічна ситуація» та «педагогічна задача», відсутній єдиний підхід до їх дефініції. Дидактичні аспекти зазначених категорій до сьогодні не досліджувалися.

Формулювання мети та завдань статті. Відтак, мета статті, з точки зору реалізації проблемно-задачного підходу до досліджуваного явища – дефініціювання категорій «педагогічна ситуація», «педагогічна задача» та їх похідних: «ситуаційна проблема», «ситуаційна задача», «ситуаційне завдання» тощо, тобто встановлення сутнісної взаємозалежності ключових понять змісту технології ситуаційного навчання у контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Педагогічну ситуацію розглядають як сукупність взаємозв'язаних чинників, умов і явищ, що характеризують певний етап, період або подію практичної діяльності, при яких учитель ставить мету і приймає рішення [1; 8, с. 15]; фрагмент педагогічної діяльності, який містить суперечності між тим, що відбувається і тим, що очікувалось [5, с. 40–41]; взаємодію між суб'єктами педагогічного процесу, у результаті якої відбувається певний взаємовплив [3, с. 83].

Отже, квінтесенцією педагогічної ситуації є процес суб'єктної взаємодії на рівнях навчання та виховання. Під педагогічною ситуацією розуміємо обставини, які виникають у педагогічному процесі та без правильного вибору виходу з яких неможлива подальша ефективна діяльність будь-кого з її учасників. Компонентами педагогічної ситуації є: зміст (сутність); учасники (суб'єкти педагогічного процесу); дія учасників (реакція); характер протікання педагогічної ситуації: позитивний, що нейтралізує ситуацію в цілому, або негативний, який, беззаперечно породжує іншу ситуацію, найчастіше складнішу за попередню або конфлікт.

Таким чином, хід педагогічної ситуації – її розвиток – цілковито залежить від правильності її аналізу та прийнятих у його результаті рішень. Досліджуючи різноманітні варіанти аналізу педагогічних ситуацій [1; 3, с. 112–113; 8, с. 40–41; 9, с. 262–264; 10, с. 27; 12, с. 14], можна констатувати, що його узагальнений алгоритм, попри несуттєві відмінності у перехідних моментах, має такий вигляд: первинний

аналіз ситуації → формулювання задачі → розв'язання задачі (прийняття рішення) → аналіз прийняття рішення. Отже, центральним моментом аналізу педагогічної ситуації є формулювання педагогічної задачі, що одразу відповідає на питання про взаємозалежність категорій «ситуація» та «задача». Звісно ж, задача – явище вторинне, у порівнянні від педагогічної ситуації, оскільки може виникнути тільки на її підґрунті.

Наголосимо на тому, що вживатимемо надалі терміни саме із ключовим словом «ситуаційна», щоб підкреслити конкретність аналізу не в цілому педагогічної діяльності, а її моменту – ситуації.

Різноаспектний аналіз поняття «педагогічна задача» у контексті підготовки майбутніх учителів зроблений у дослідженнях О. Алексюка, Н. Демидової, Є. Єршової, В. Загвязинського, В. Ковальчук, О. Коржуєва, С. Корнієнко, А. Кузьмінського, Т. Лапико, О. Лисевич, Л. Мільто, В. Омеляненка, К. Полат, В. Попкова, С. Перевалова, М. Слюсаренко, Є. Туревської, М. Фіцули та ін. Проте, спільності щодо тлумачення вказаного терміну, його залежності від поняття «педагогічна ситуація» у роботах перерахованих авторів немає.

Звертаємо увагу на те, що «задача» тлумачиться як проблема, що підлягає аналізу та розв'язанню; доручення, завдання [2, с. 388]; надана у певних умовах мета діяльності для її досягнення [11, с. 143]. Проблема – (від гр. *problēma* – задача, завдання) складне питання, яке потребує розв'язання; наявність суперечливої ситуації [там само, с. 371]. Стосовно навчання найчастіше виокремлюють проблемну ситуацію, ототожнюючи її із пізнавальною ситуацією (конкретним моментом пізнавальної діяльності) у контексті проблемного навчання. У такому випадку проблемна ситуація трактується як момент аналізу пізнавального завдання, у процесі якого виникають суперечності між наявними знаннями та тими, які необхідно мати для його виконання (А. Алексюк, Н. Берденникова, В. Василенко, А. Вербицький, В. Голуб, В. Загвязинський, О. Клейменов, А. Кузьмінський, В. Меденцев, Л. Мільто, В. Омеляненко, М. Панов, С. Півкін, М. Фіцула, В. Шостка та ін.). У процесі аналізу проблемної ситуації, виокремлюється її проблема та формулюється одна/кілька задач (Н. Берденникова, А. Кузьмінський, І. Кулагина,

В. Меденцев, В. Омеляненко, М. Панов, О. Туревська, Л. Фрідман, В. Шапар та ін.). Отже, ситуаційна проблема, у нашому дослідженні, – проблема, певна суперечність, виокремлена у процесі аналізу педагогічної ситуації. Вона актуалізує рівень наявних для її рішення знань у студентів, рухаючи їх від відомого до невідомого.

Оскільки первинно поняття тлумачаться: «проблема» як «задача», а «задача» як «проблема», тобто взаємототожно, то слушними є висновки про те, що «задача відноситься до проблеми як частина до свого цілого, одночасно складаючи собою мінімально можливу неподільну цілісність... задача є умовою розв'язання проблеми, а також засобом, за допомогою якого проблема розв'язується» [7, с. 34]. Тому задача у навчанні – «сміслова конструкція, яка містить установку на пошук результату...» [4, с. 154]. Задача у згадуваному контексті розуміється не у вузькому методичному варіанті, а у широкому психологічному розумінні як мета (ціль), поставлена у конкретній ситуації, або як вимога, яка виражає необхідність перетворення ситуації для отримання бажаних результатів [там само, с. 23]. Її визначають логіко-психологічною категорією у момент, коли суб'єкт приймає рішення, тому мислення нерідко трактується як «здатність вирішувати задачі». Будь-яка задача, що висувається перед студентом завжди протирічна за своєю природою: синтезує досягнуте і орієнтує на формування нових способів дій, які стають не лише знаннями і способами діяльності, але й новим рівнем розвитку [там само].

Педагогічну задачу (у нашому випадку – ситуаційну задачу, щоб не сплутувати із масштабними педагогічними задачами, які ставить перед собою вчитель у цілому у діяльності), розглядають як результат усвідомлення суб'єктом навчання «в педагогічній ситуації необхідності розробки системи професійних дій і прийняття їх до виконання», усвідомлення чого «відбувається за допомогою аналізу конкретних умов, що виникли у відповідній ситуації» [8, с. 19]; «обдумування ситуації, що склалася, з метою її перетворення, переведення на новий рівень, який наближує до цілі педагогічної діяльності...» [12, с. 13]. Таким чином, розв'язавши ситуаційну задачу, студент усуває ситуаційну проблему, здобуваючи на основі наявних знань уміння та навички. Завдяки цьому, він переходить на вищий рівень: від відомого –

до невідомого, і це «невідоме» стає його новою ситуаційною задачею. Зазначене відображає проблемно-пізнавальний характер ситуаційної задачі, яка, на наш погляд, є чітко окресленим і об'єктом, і засобом навчальної діяльності майбутніх учителів початкових класів.

Відтак, ситуаційна задача, у нашому розумінні, – це мета, яку ставить перед собою студент з урахуванням ситуаційних проблем, суперечностей, які виникають у результаті аналізу і пошуку виходу із педагогічної ситуації. Вона виникає на етапі практичної реалізації рішень ситуаційної проблеми, тобто коли студент діє в умовах конкретної педагогічної ситуації, вибраний варіант виходу з якої передбачає виконати надзавдання (ситуаційну задачу) – знайти вихід із ситуації так, щоб вона в аналогічному випадку більше не виникала. Зазначене ще раз доводить: ситуаційна задача – явище вторинне у порівнянні із самою ситуацією, становлячи її процесуальну основу. Підтвердження цього також читаємо у Л. Мільто, І. Кулагіної, Л. Фрідмана: формулювання педагогічної задачі означає, що із педагогічної ситуації уже виокремлено невідоме [8, с. 16]; у Р. Карпюка: на основі педагогічної ситуації формулюється навчальна проблема і водночас одне або декілька проблемних запитань, а згодом – задача; тобто проблема і задача – це різного роду знакові моделі педагогічної ситуації [5, с. 53–54].

Майстерність педагога передбачає вміння перетворити ситуацію в педагогічну задачу, тим самим наближаючи педагога до поставленої мети. С. Якушева переконана у тому, що педагогічна ситуація може не стати задачею, якщо педагог не помічає або ігнорує її, часом не надаючи їй значення [12, с. 13].

Отже, студенти шукають вихід із педагогічної ситуації, і у процесі її аналізу – формулюють ситуаційну задачу. У процесі виходу із педагогічної ситуації може бути багато ситуаційних задач, які потрібно розв'язати (вирішити, виконати), тим самим, знайти вихід із ситуації. Подолання суперечності (у проблемній педагогічній ситуації) або з'ясувати залежність (у педагогічній ситуації успіху), що виявляє характер взаємодії суб'єктів (педагогічних явищ) дидактичної ситуації, і є результатом її аналізу, виходу з неї. Відтак, правильним, з філологічної точки зору, буде формулювання стійких словосполучень: «пошук виходу із педагогічної

ситуації» та «розв'язання ситуаційної (педагогічної) задачі». Вважаємо неправомірним уживання терміну «розв'язання педагогічної ситуації».

Таким чином, педагогічна ситуація, яка використовується для навчання студентів у якості дидактичної одиниці, є завданням.

Завдання – «наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи ...» [2, с. 378]. Структура завдання повинна містити обов'язкові елементи: умова завдання (дані); вимога завдання, яка може бути задане неявно [10, с. 20].

О. Коберник чітко розмежовує поняття «задача» та «завдання». Згідно із його розумінням, завдання – об'єктивна ситуація «діяльності, що задається ззовні», а задача – «психологічне відображення цієї ситуації, що виконує функції психолого-педагогічного регулятора діяльності» [6, с. 99].

Педагогічну ситуацію у якості навчального завдання у контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів розглядаємо трибічно, як:

1. Засіб професійної підготовки у вигляді навчального завдання. Тобто, йдеться про педагогічну ситуацію як дидактичну одиницю.

2. Елемент навчального завдання, тобто аналітичний матеріал.

3. Обов'язковий елемент власне педагогічного процесу у вищому навчальному закладі, оскільки він також складається з безперервного потоку педагогічних ситуацій. Водночас, як зазначали раніше, суть педагогічної ситуації, що виникає під час навчання у ВНЗ, полягає у суперечності між знаннями і способами знаходження істини усередині пізнавального процесу, оскільки ситуація – засіб виразу суперечностей між відомими знаннями і новими даними, які вимагають осмислення, встановлення зв'язків і відносин між процесами і явищами. Тому педагогічна ситуація може мати місце в різних педагогічних проявах, під час виконання різних завдань.

Тобто педагогічна ситуація як складник власне процесу навчання у вузі також може перейти у категорію ситуації-завдання (дидактичної одиниці). Усі чинники повністю підтверджують актуальність застосування технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкових класів.

Для розмежування зазначених засобів та враховуючи те, що класифікуємо один із видів педагогічних ситуацій як навчальні (група ситуацій за характером змісту подій), пропонуємо педагогічну ситуацію у якості навчального завдання називати ситуаційним завданням.

Підтверджуючи вказане, у різних дослідженнях читаємо варіативність формулювання назв означених дидактичних категорій: «ситуація навчання», «навчальна ситуація», «навчальна педагогічна ситуація», «дидактична ситуація», «ситуаційне завдання», «проблемна ситуація», «ситуаційна вправа», «педагогічна задача» тощо. Так, у Н. Демідової, В. Загвязинського, А. Остапенка знаходимо повне синонімізування понять «ситуація навчання», «навчальна ситуація», «пізнавальна задача», «педагогічна задача». На противагу цьому, вважаємо, що ці слова переставляти місцями недоречно: ситуація навчання – це масштабне явище, ситуація, яка виникає у навчанні; а навчальна ситуація – конкретне навчальне завдання. Р. Карпюк у дисертації синонімізує термін «ситуаційні задачі» із терміном «конкретні ситуації» [5, с. 112–113], хоча ми думаємо, що ці поняття – супідрядні.

Щодо ще одного словосполучення, що часто вживається у означеному контексті – ситуаційні вправи, то вони, наприклад, охарактеризовані у дослідженні Р. Карпюка [там само, с. 112–113]. На його думку, ситуаційні вправи, на відміну від ситуаційної задачі мають чітко сформульовані умови: що треба знайти, тоді як у задачі студенту треба самому виокремити проблему. Отже, ситуаційна вправа – це опис конкретної ситуації, а ті, хто навчаються повинні проаналізувати ситуацію, розібратися в суті проблеми, запропонувати можливі варіанти розв'язку та обрати найкращий з них [1]. Виокремлюють різні види ситуаційних вправ, приміром, на прийняття рішення – вид ситуаційних вправ, побудованих на реальній дилемі, яка розглядається з точки зору відповідної особи чи організації, яка повинна ухвалити рішення, що не має бути очевидним. Завдяки цьому студенти мають змогу поглянути на дилему «зсередини», із позиції особи, яка приймає рішення, а не просто виступати критикувати чийсь рішення [7; 10]. Таким чином, напрям навчання змінюється у протилежному напрямі: не від теорії до практики, а від практики до теорії.

Звертаємо увагу на те, що фактично дослідники у галузі застосування методики ситуаційного навчання у менеджмент-освіті ототожнюють поняття «ситуаційна вправа» та «метод кейс-стаді»: ситуаційна вправа – це опис реальної ситуації, яка мала місце на практиці і містить повну інформацію щодо усіх її явищ, подій та суб'єктів (Я. Віктор, О. Сидоренко, Ю. Сурмін). Однак, ми, спираючись на тлумачення поняття вправа («спеціальне завдання, що виконується для набуття певних навичок або закріплення наявних знань» [2, с. 205]), ситуаційною вправою вважаємо завдання, виконання якого повторюється кілька разів для здобуття студентами певних умінь та навичок. Відтак, ситуаційна вправа – вид ситуаційного завдання, дидактично обумовленого за змістом та характером виконання.

Таким чином, сутнісна взаємозалежність ключових понять змісту технології ситуаційного навчання, тобто дидактичнокатегоріальна залежність ситуаційних термінів («педагогічна ситуація», «ситуаційна проблема», «ситуаційна задача») шляхом їх наповнення поняття «ситуаційне завдання» буде такою (див. рис. 1):

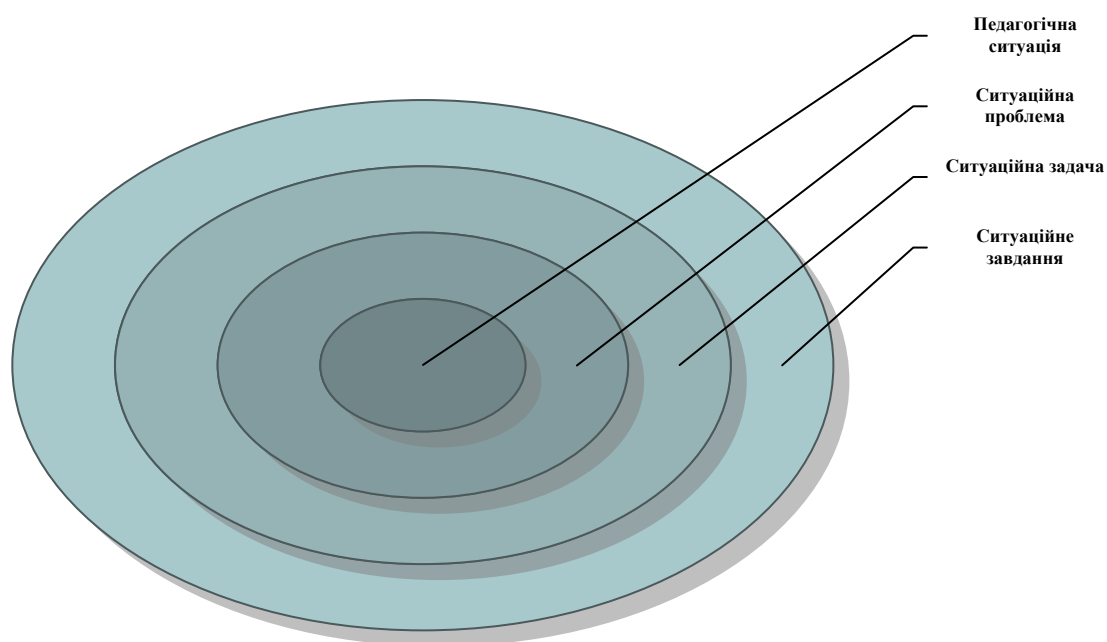

Рис. 1. Сутнісна взаємозалежність ключових понять змісту технології ситуаційного навчання – дидактичнокатегоріальне наповнення ситуаційного завдання

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, сутність ключових понять змісту технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкових класів характеризується так:

- педагогічна ситуація – обставини, які виникають у педагогічному процесі та без правильного вибору виходу з яких неможлива подальша ефективна діяльність будь-кого з її учасників;
- ситуаційна проблема – проблема, певна суперечність, виокремлена у процесі аналізу педагогічної ситуації, яка актуалізує рівень наявних для її рішення знань у студентів, рухаючи їх від відомого до невідомого;
- ситуаційна задача – це мета, яку ставить перед собою студент з урахуванням ситуаційних проблем, суперечностей, які виникають у результаті аналізу і пошуку виходу із педагогічної ситуації;
- ситуаційне завдання – дидактично оброблена педагогічна ситуація, яка використовується для навчання студентів у якості дидактичної одиниці;
- ситуаційна вправа – завдання, виконання якого повторюється кілька разів для здобуття студентами певних умінь та навичок; вид ситуаційного завдання, дидактично обумовленого за змістом та характером виконання.

Взаємозалежність вказаних понять виявляється у дидактичнокатегоріальному наповненні ситуаційного завдання: його ядро становить педагогічна ситуація як найменша дидактична одиниця технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкових класів; у процесі аналізу педагогічної ситуації з'ясовується ситуаційна проблема та формулюється ситуаційна задача.

Відтак, подальшого висвітлення у наукових джерелах потребує питання класифікації педагогічних ситуацій та ситуаційних завдань.

Література:

1. Боритко Н.М. Педагогічна ситуація в структурі виховного процесу [Електронний ресурс]. – azps.ru/tests/2/pedsist.html-23k – Назва з титул. екрану.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.

3. Власенко О.М. Формування моральних цінностей у майбутніх учителів засобами моделювання педагогічних ситуацій: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.07 / Власенко Ольга Миколаївна. – Житомир, 2005. – 223 с.
4. Загвязинский В.И. Теория обучения в вопросах и ответах: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.И. Загвязинский. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 160 с.
5. Карпюк Р.П. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до розв'язання педагогічних ситуацій: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Карпюк Роман Петрович. – Вінниця, 2005. – 201 с.
6. Коберник О.М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі: Навч.-метод. посіб. – К.: Наук. світ, 2001 – 182 с.
7. Корнієнко С.В. Розв'язування психологічних задач як засіб становлення творчої активності майбутнього вчителя: дис. ... кандидата псих. наук: 19.00.01 / Корнієнко С.В. – Київ, 2008. – 172 с.
8. Мільто Л.О. Методика розв'язання педагогічних задач: Навч. посібник. 2-ге вид., перероб і доп. / Людмила Олексіївна Мільто. – Харків: Ранок-НТ, 2004. – 152 с.
9. Педагогічна майстерність: [підруч. для вищих навч. закл.] / Упоряд.: І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., доповн. і переробл. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
10. Туревская Е.И. Развитие оперативного мышления будущего учителя в ходе решения нестандартных психолого-педагогических задач: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Туревская Елена Ильинична. – Тула, 2001. – 168 с.
11. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / Володимир Шапар. – Харків: Прапор, 2007. – 640 с.

12. Якушева С.Д. Основы педагогического мастерства: учебник для студентов сред. проф. учеб заведений / С.Д. Якушева. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 256 с.

Осадченко Інна Іванівна

**СУТНІСНА ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ ЗМІСТУ
ТЕХНОЛОГІЇ СИТУАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Резюме. У статті на основі аналізу психолого-педагогічних наукових джерел здійснено дефініціювання категорій «педагогічна ситуація», «педагогічна задача» та їх похідних: «ситуаційна проблема», «ситуаційна задача», «ситуаційне завдання» тощо, тобто встановлено сутнісну взаємозалежність ключових понять змісту технології ситуаційного навчання у контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи. Взаємозалежність вказаних понять виявляється у дидактичнокатегоріальному наповненні ситуаційного завдання: його ядро становить педагогічна ситуація як найменша дидактична одиниця технології ситуаційного навчання; у процесі аналізу педагогічної ситуації з'ясовується ситуаційна проблема та формулюється ситуаційна задача.

Ключові слова: педагогічна ситуація; ситуаційне завдання; ситуаційна проблема; ситуаційна задача; технологія ситуаційного навчання; підготовка майбутніх учителів початкових класів.

Осадченко Инна Ивановна

**СУЩНОСТНАЯ ВЗАИМОЗАВИСИМОСТЬ КЛЮЧЕВЫХ ПОНЯТИЙ
ТЕХНОЛОГИИ СИТУАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ПОДГОТОВКЕ
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

Резюме. В статье на основе анализа психолого-педагогических научных источников произведено дефиницирование категорий «педагогическая ситуация», «педагогическая задача», а также исходящих от них: «ситуационная проблема», «ситуационная проблема», «ситуационное задание» и т. п., то есть установлено сущностную взаимозависимость ключевых понятий содержания технологии ситуационного обучения в контексте подготовки будущих учителей начальных классов. Взаимозависимость указанных понятий определяется дидактичнокатегориальным наполнением ситуационного задания: его ядро

составляет педагогическая ситуация как наименьшая дидактическая единица технологии ситуационного обучения; в процессе анализа педагогической ситуации выявляется ситуационная проблема и формулируется ситуационная задача.

Ключевые слова: педагогическая ситуация; ситуационное задание; ситуационная проблема; ситуационная задача; технология ситуационного обучения; подготовка будущих учителей начальных классов.

Inna Osadchenko

***ESSENTIALLY THE INTERDEPENDENCE OF THE KEY CONCEPTS THE
CONTENT OF SITUATIONAL TECHNOLOGY EDUCATION IN PREPARING
FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS***

Abstract. The article is based on analysis of psychological and educational research sources delimited by category «pedagogical situation», «pedagogical problem» and their derivatives: «situational problem», «situational task», «situational job» etc., is set essence interdependence of key content the concepts of situational technology of education in the context of training future teachers of primary school. The interdependence of these concepts is in didactic category of filling situational problem: the core is teaching situation as the smallest didactic unit of situational technology education; in the process of analysis the pedagogical situation revealed the situational problem and formulated situational task.

Keywords: pedagogical situation; situational task; situational problem; situation job; the situational training technology; training future teachers of primary school.